

ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР ЦІЛЕЙ ОСВІТИ: ПОШУКИ І ДОСЯГНЕННЯ

Педагогічна освіта сучасного вчителя, який живе і працює в умовах інтеграції України у світовий освітній простір, передбачає глибоке вивчення ним досвіду міжнародного співробітництва у сфері своєї професійної діяльності, розуміння тенденцій та перспектив його розвитку.

У даному контексті ми вважаємо важливим аналіз розвитку міжнародного співробітництва у визначенні пріоритетних цілей освіти. Початком такого співробітництва у глобальному вимірі стала розробка Загальної декларації прав людини (1948р.). Підкреслимо відразу, що серед документів, у яких це питання знайшло висвітлення, важливо, з юридичної точки зору, розрізняти конвенції, зміст яких після підписання та ратифікації стає частиною національного законодавства держав-членів, а також декларації та рекомендації, прийняття яких засвідчує прихильність держав до певних принципів, що накладає на них зобов'язання тільки у моральній сфері, хоча їх зміст і слугує основою для вироблення національної освітньої політики.

З широкої сукупності освітніх цілей, сформульованих у міжнародних документах, предметом нашого розгляду стануть три групи, що є, на нашу думку, провідними і найбільш ґрунтовно висвітленими: 1)забезпечення рівних прав на отримання освіти без будь-яких винятків; 2)сприяння індивідуальному розвитку особистості; 3) підтримка через освіту стабільності і соціальних змін в суспільстві.

Забезпечення рівних прав на отримання освіти без будь-яких винятків являє собою одночасно і ціль, і основний принцип побудови освітніх систем, і фундаментальне право людини, сформульоване у Загальній декларації прав людини (ЗДПЛ) у статті 26 пункті 1: “Кожна людина має право на освіту”. Це право має як кількісний, так і якісний виміри. Перший з них конкретизований у подальшому викладі п.1 ст. 26 ЗДПЛ: “*Освіта повинна бути безкоштовною, щонайменше початкова та загальна освіта. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна та професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта однаково доступною для всіх відповідно до здібностей кожного*”. Якісний, у даному контексті - ціннісний вимір освіти викладений у п.2 ст.26 ЗДПЛ: “2.Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості і на збільшення поваги до прав людини та основних свобод. Вона повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості та дружбі між усіма народами, расовими та релігійними групами, сприяти діяльності ООН по підтримці миру”. [8, 5]

Суттєвої конкретизації поняття рівності прав в освіті набуло у Конвенції проти дискримінації в освіті (прийнята у 1960 р., увійшла в дію у 1962 р.). У пункті 2 статті 1 цього документа були визначені такі його аспекти: 1)доступ до освіти; 2)стандарти та якість освіти; 3)умови навчання [1, 4]. Оскільки ця конвенція не була ратифікована більшістю держав, значно більшу роль у законодавчому закріпленні положень, викладених у ЗДПЛ, відіграла Міжнародна Конвенція про економічні, соціальні та культурні права (прийнята у 1966 р., вступила в дію у 1976р.). Підкреслимо принагідно, що Україна є учасницею обох конвенцій [10, 108-109]. Загальна кількість країн-учасниць конвенцій 1960 та 1966 рр., за даними на 1.08.1999 р. відповідно 84 та 138 [10, 108-109].

У Міжнародній Конвенції 1966р. деякі аспекти права на освіту були уточнені. Зокрема, якщо у ЗДПЛ йде мова про безплатність початкової та основної (fundamental) освіти, то у Конвенції – про безплатну початкову та поступове запровадження безплатної середньої та вищої освіти. Конкретизовано і право батьків на вибір форми освіти для своїх дітей. Зокрема, йдеться про право “давати своїм дітям релігійну та моральну освіту відповідно до власних переконань” (ст.13, п.3) [7, 9].

Подальше законодавче закріплення право на освіту отримало у Конвенції про права дитини (1989), яка стала геополітичним соціальним договором. Швидкий та повсюдний відгук міжнародного співтовариства на цей документ не має аналогів в історії боротьби за права людини: на 1.08.1999 р. Конвенцію ратифікувала 191 держава, виключенням є тільки США та Со-

малі [10, 108-109]. У документі йде мова про зобов'язання держав-учасниць щодо: а) введення безплатної й обов'язкової початкової освіти; в) сприяння розвитку різних форм середньої освіти (загальної і професійної), забезпечення їх доступності для всіх дітей та вжиття таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги; с) забезпечення доступності вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів (ст.28, п.п. а, в, с) [13, 17].

Новий імпульс процесу боротьби за рівні прав на освіту був наданий прийняттям Всесвітньої декларації про освіту для всіх (Джомтєн, 1990 р.). У ст. 1 Декларації йде мова про необхідність забезпечення всім: дітям, молоді та дорослим можливості отримати освіту для задоволення своїх базових навчальних потреб, рівень яких не може бути універсальним, оскільки залежить від розвитку країни, у якій проживає людина, особливостей національної культури, змінюється з плином часу [9, 3].

90-ті рр. ХХ ст. стали періодом суттєвої активізації міжнародного співробітництва в освітній сфері. Протягом цього десятиліття відбулося 15 міжнародних та всесвітніх форумів, які мали пряме відношення до проблем розвитку освіти. Зокрема, були суттєво уточнені права окремих груп, що є, як правило, об'єктом дискримінації. Це, передусім, жінки, національні меншості та люди зі спеціальними освітніми потребами.

Спільним для всіх документів з питань прав на освіту різних соціальних груп, прийнятих у 90-х рр., є сприйняття кожної особистості як унікальної за своїми якостями, здібностями, потребами та інтересами, зусилля щодо гармонізації існуючого їх різноманіття, сприйняття різноманіття як норми, а не як виключення, прагнення до задоволення навчальних потреб кожної особистості.

Наступна група цілей, що є предметом нашого розгляду, передбачає спрямованість освіти на індивідуальний розвиток особистості. На міжнародному рівні ця група цілей вперше була задекларована у ЗДПЛ, у ст. 26 якої йшлося про повний розвиток людської особистості, а у ст.29 – про вільний та повний розвиток [8, 5].

Завдання індивідуального розвитку висвітлені і в Декларації про права дитини (1959): “Дитина повинна отримати освіту, спрямовану на розвиток її культури та здібностей, суджень, почуття моральної та громадянської відповідальності, на формування корисного члена суспільства. Дитина повинна отримати всі можливості для гри та відпочинку, що мають такі ж цілі, як і навчання” [3, 8]. У Конвенції про права дитини, що була прийнята лише через тридцять років після декларації з аналогічною назвою, йдеться про “розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі” (ст.29, пункт а)[13, 18].

Підкреслимо, що у 80-х рр. ХХ ст. з усвідомленням на міжнародному рівні ролі “людського капіталу” як важливого чинника економічного розвитку суспільства, завдання індивідуального розвитку перетворюються на “центральний предмет уваги”, про що йшлося, зокрема, у ст. 2 Декларації про право на розвиток, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН у 1986р. З закінченням холодної війни та з активізацією гуманістичних тенденцій у поглядах на шляхи досягнення суспільного прогресу ідеї, започатковані у названому вище документі, отримали розвиток у так званій Копенгагенській декларації та Програмі дій, у якій констатовано наявність “нового консенсусу у поглядах міжнародного товариства щодо зосередження програм розвитку на проблемах людини” [11, viii].

Індивідуальний розвиток дитини знаходиться в центрі уваги Всесвітньої декларації про освіту для всіх (Джомтєн, 1990), з прийняттям якої був започаткований Всесвітній рух “Освіта для всіх”. Програма дій, сформульована у названій Декларації, чітко визначає спрямованість освіти на цілі гармонійної інтеграції індивідууму в оточуючий світ на особистісному рівні (завдання розвитку розумових здібностей, навичок прийняття виважених рішень, покращення умов життя, продовження навчання), а також у сфері праці (завдання виживання і праці в гідних умовах) та суспільного життя (завдання залучення до суспільного розвитку) [5, 3].

У 2000 році відбулося підведення підсумків десятирічного розвитку Всесвітнього руху “Освіта для всіх”, в рамках якого були проведені регіональні конференції та Всесвітній форум. На регіональній конференції країн Європи та Північної Америки (Варшава, лютий 2000 р.) за-

значалося, що метою освіти на базовому рівні повинно стати формування повної і цілковитої упевненості особистості у своїх силах та здатності до самостійного життя. Вимірюватися така здатність повинна не стільки кількістю засвоєних знань, а набутими соціальними установками та компетенціями. Світовий форум Руху в Дакарі остаточно підтвердив пріоритетність завдань індивідуального розвитку, зазначивши, що найважливішими умовами, які дозволяють досягти високої якості освіти, що становить її найважливішу сутність, є наявність: здорових дітей, забезпечених добрим харчуванням та позитивною мотивацією; добре підготованих учителів і активних методів навчання; відповідних навчальних програм, викладання та вивчення яких може здійснюватися місцевою мовою з опорою на знання та досвід викладачів і учнів, а також навчального середовища, що є дружнім до учнів [12, 11].

Остання з обраних для розгляду груп цілей освіти стосується завдань підтримки стабільності та соціальних змін в суспільстві, які можуть мати як національний (локальний) так і міжнародний (у найвищому його прояві – глобальний) виміри. Вперше на міжнародному рівні домовленість у цій сфері була досягнута у ЗДПЛ, у п.2 ст. 26 якої йдеться про “розвиток взаєморозуміння, толерантності та дружби між усіма народами, расовими та релігійними групами та сприяння діяльності ООН по збереженню миру”.

Протягом двох наступних після прийняття ЗДПЛ десятиліть ціннісний вимір освітніх цілей досить рідко ставав предметом міжнародного обговорення, що було зумовлено несприятливою для цього політичною кон’юнктурою: розпалом холодної війни з однієї сторони, та активізацією антиколоніальної боротьби поневолених народів з іншої. Якіним кроком вперед у сфері узгодження ціннісних пріоритетів освіти стали Рекомендації про освіту в дусі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва і миру та в дусі поваги до прав людини і основних свобод, прийняті на 18-ій сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (Париж, 1974). У ст.4 Рекомендацій йдеться про фундаментальні принципи освітньої політики, до яких віднесені: (а) набуття усіма формами та рівнями освіти міжнародного виміру та глобальної перспективи; (в) повага до всіх народів, культур, цивілізацій, цінностей та способів життя, включаючи етнічні культури у своїй країні та культури інших націй; (с) стимулювання через освіту усвідомлення глобальної взаємозалежності між культурами та націями; (d) здатність до спілкування з іншими людьми; (е) розуміння необхідності міжнародної солідарності та співпраці; (g) готовність індивідууму до участі у розв’язанні проблем своєї громади, країни, світу в цілому [6,3].

Таке трактування освітніх принципів, безумовно, випереджало свій час, особливо пункти а, с, g, що стосувалися міжнародного їх виміру. Більш актуальне звучання мала на той час ст.6 Рекомендацій, у якій йшлося про відповідальність кожного за збереження миру, про необхідність боротьби проти колоніалізму та неокolonіалізму у всіх їх формах та проявах, проти всіх форм та різновидів расизму, фашизму та апартеїду, а також інших ідеологій, що породжують національну та расову ненависть [6, 6].

90-ті рр. стали у сфері визначення ціннісних пріоритетів освіти, як і у інших сферах міжнародного співробітництва, найбільш плідним періодом. Початком швидкого поступу вперед стала Конвенція про права дитини, у ст. 29 якої визначається необхідність спрямування освіти дитини на виховання поваги до батьків, її культурної самобутності, мови та культурних цінностей країни, в якій дитина проживає, до країни її походження та цивілізацій, відмінних від її власної; на підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві у дусі розуміння миру, толерантності, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами корінного населення; на виховання поваги до навколишньої природи [13,18].

Важливим для нашого розгляду є суспільно спрямований ціннісний вимір освітніх цілей, сформульованих у Джомтьєнській декларації про освіту для всіх (1990 р.). У п.2 ст.1 цього документа визначено, що задоволення базових навчальних потреб кожної особистості повинно дати їй змогу: брати на себе відповідальність за спільну культурну, мовну та духовну спадщину, сприяти освіті інших, встановленню соціальної справедливості, захищати оточуюче середовище, бути терпимим до соціальних, політичних та релігійних поглядів, відмінних від власних,

захищати загальноприйняті гуманістичні цінності та права людини, працювати для укріплення міжнародної солідарності та встановлення миру у взаємозалежному світі [5, 3].

Яскравим прикладом активізації міжнародного освітнього співробітництва у 90-х рр. ХХ ст. стало прийняття Декларації про освіту в дусі миру, прав людини та демократії (1995 р.). Більше двадцяти років повинно було пройти, щоб до таких понять як мир, міжнародне взаєморозуміння та співробітництво, права людини та основні свободи, які прозвучали у Декларації 1974 р. [6], було додане ще одне – демократія. Такий крок мав принципове значення, оскільки ця суспільна цінність не була включена до текстів ЗДПЛ та Преамбули Конституції ЮНЕСКО, і лише у 90-х рр., з закінченням холодної війни ми бачимо його у текстах документів, які стосуються цілей освіти.

У 1994 році Генеральна Асамблея ООН проголосила десятиріччя освіти у дусі прав людини, в рамках якого напрацьовано ряд цікавих документів. Крім названого вище, до них відноситься Декларація принципів толерантності (1995р.), у ст.1-й якої відзначається, що “толерантність означає повагу, прийняття та визнання багатства та різноманітності світових культур, форм самовиразу та проявів людської особистості. Виховується вона за допомогою знань, відкритості, спілкування, свободи думки, свідомості та віри. Толерантність є гармонійним поєднанням різноманітностей. Вона являє собою не тільки моральний обов’язок, але й політичну та юридичну вимогу. Толерантність є добродійністю, що уможливлює мир, сприяє заміні “культури війни” на культуру миру” [10, 80].

Логічним продовженням попередніх документів, і разом з тим якісно новим кроком у формуванні концепції виховання у дусі миру, стала прийнята у 1999р. Декларація про культуру миру, у якій відмічено, що “культура миру являє собою сукупність цінностей, соціальних відносин, поведінкових проявів та способів життя, яка базується на повазі до життя, відмові від насилля, підтримці політики ненасилля через освіту, діалозі та співробітництві. У ст. 4-ій цього документу освіта названа одним з основних засобів розвитку культури миру [2, 3-6].

Ще однією новацією 90-х рр. у міжнародному осмисленні цілей освіти стало введення до їх числа поняття “сталий розвиток”, що вперше було зроблено у 1992 р. у “Порядку денного на ХХІ ст.” – документі, затвердженому на так званому “Планетарному самміті”, тобто на Всесвітній конференції з проблем охорони оточуючого середовища та розвитку у Ріо-де-Жанейро. У розділі 36 цього документа йдеться про роль освіти у забезпеченні сталого розвитку суспільства. Концепція сталого розвитку, покладена в основу “Порядку денного на ХХІ ст.”, передбачає усвідомлення взаємозв’язку між соціальними та економічними проблемами людства і проблемами охорони оточуючого середовища, а також взаємопов’язане їх розв’язання.

Освіта в контексті “Порядку денного на ХХІ ст.” та прийнятої ЮНЕСКО у 1997 р. Декларації про відповідальність нинішніх поколінь перед наступним [4] повинна стати інструментом зміни системи цінностей, поведінки та способу життя з метою досягнення сталого розвитку, а отже, демократії, безпеки та миру; поширення знань і професійних навичок, необхідних для створення сталої структури виробництва та споживання; забезпечення інформованості населення з тим, щоб воно було здатним до підтримки зміни у інших галузях, які сприяють сталому розвитку [14, 28].

Таким чином, за більш ніж 50-річну історію розвитку співробітництва у визначенні спільних для всього людства цілей та пріоритетів в освіті міжнародне співтовариство досягло значних успіхів. Не втратили своєї актуальності положення першого з міжнародних документів, у яких вони констатовані – Загальної декларації прав людини. З розвитком процесів демократизації суспільного життя у локальному, регіональному та глобальному вимірах узгодженості у сфері освіти стали значно більш повними і конкретними, що особливо є характерним для 90-х рр. ХХ ст., коли конвенції, декларації та рекомендації набули форму програм, порядків денних та рамок дії, стали основою широкої практичної діяльності у сфері вивчення прав людини, формування громадянськості, виховання в дусі культури миру та сталого розвитку на національному та міжнародному рівнях.

Освітні цілі, що отримали міжнародне визнання, стали в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. основою для формування національної освітньої політики більшості держав. Найбільш яскра-

вим доказом цього слугують документи освітніх реформ 90-х рр., здійснюваних у розвинених країнах та країнах з перехідною економікою. Спільно вироблені освітні цілі слугують основою розвитку конвергентних процесів в освітніх системах цих країн. Прояви таких процесів ми бачимо і українській освіті. Доказом цього твердження слугує, зокрема, запровадження дванадцятирічної середньої освіти, розвиток програм громадянського виховання, виховання у дусі культури миру та прав людини у співпраці з міжнародними освітніми програмами тощо. Вивчення об'єктивних основ цих процесів та їх перспектив у системі педагогічної освіти є нагальною потребою.

Література:

1. Convention against Discrimination in Education, Adopted by the General Conference at its eleventh session, 14 December 1960, Paris, UNESCO, 1960.-10p.
2. Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace, General Assembly Resolution, New York, United Nations, 1999. – 11p.
3. Declaration of the Rights of the Child. General Assembly Resolution of 20 November 1959, New York, United Nations, 1959. -10p.
4. Declaration on the Responsibilities of Present Generations Towards Future Generation, adopted by the General Conference of UNESCO at its 29th Session, Paris, 12 November 1997. – 9p.
5. Education for All, Warsaw Regional Conference, Working Document, Warsaw, 6-7-8 February 2000. -58p.
6. Recommendation concerning Education for International Understanding, Co-operation and Peace and Education relating to Human Rights and Fundamental Freedoms, adopted by the General Conference of UNESCO at its 18th Session, Paris, 19 November 1974.- 12p.
7. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. The International Covenants on Human Rights and Optional Protocol, pp.8-9, New York, United Nations Office of Public Information, 1976.- 324p.
8. The Universal Declaration of Human rights Adopted and Proclaimed by the General Assembly of the United Nations on the Tenth Day of December 1948, Final Authorized Text. - New YorkЖ United Nations, 1950. – 5p.
9. World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs, Jomtien, Thailand, 1990.- 15p.
10. World Education Report 2000. The Right to Education: Towards Education for All throughout Life. Paris, UNESCO, 2000.- 173p.
11. World Summit for Social Development: The Copenhagen Declaration and Programme of Action, New York, United Nations, 1995.- 12p.
12. Дакарские рамки действий. Образование для всех: выполнение наших общих обязательств. Текст, принятый Всемирным форумом по образованию.- Дакар, Сенегал, 26-28 апреля 2000.- 20с.
13. Конвенція про права дитини. – К.: АТ «Видавництво Столиця», 1997.- 32с.
14. Лопес Оспина Густаво Задачи образования на национальном и международном уровнях // Перспективы.- 2001.-№1.-С.19-31.